

Fundacja Aktywizacja

Rekomendacje Regionalnych Rzeczników
Osób Niepełnosprawnych

Raport monitoringowy z realizacji
wybranych artykułów Konwencji ONZ
o prawach osób niepełnosprawnych

Fundacja Aktywizacja

Rekomendacje Regionalnych Rzeczników Osób Niepełnosprawnych

Raport monitoringowy z realizacji
wybranych artykułów Konwencji ONZ
o prawach osób niepełnosprawnych

Warszawa 2016

Realizacja:

Fundacja Aktywizacja
ul. Chałubińskiego 9 lok 9a
02-004 Warszawa
e-mail: fundacja@idn.org.pl

Autor: Magdalena Kocejko

Skład i opracowanie graficzne: Marcin Grant

Raport opracowany na podstawie danych dostarczonych przez Regionalnych Rzeczników Osób Niepełnosprawnych: Annę Drabarz (Białystok), Magdalenę Kocejko (Warszawa), Edytę Lisek-Lubaś (Rzeszów), Bognę Mních (Opole), Mikołaja Piekuta (Bydgoszcz), Annę Rutz (Poznań), Beatę Tomecką-Nabiałczyk (Łódź), Jakuba Turańskiego (Wrocław)

Raport powstał w ramach projektu „Od Konwencji ONZ do Społecznej Inwencji”
Projekt realizowany w ramach programu Obywatele dla Demokracji, finansowanego z Funduszy EOG.

Data wydania: luty 2016

Spis treści

Wprowadzenie	6
Geneza projektu	6
Obszar badawczy.....	8
Opis zastosowanej metodologii badawczej	9
Wyniki przeprowadzonego badania.....	11
Dostępność	12
Dostępność – wnioski z przeprowadzonych konsultacji i paneli eksperckich	13
Dostępność – rekomendacje rozwiązań	17
Dostępność – wnioski i rekomendacje regionalne	18
Edukacja.....	24
Edukacja – wnioski z przeprowadzonych konsultacji i paneli eksperckich.....	25
Edukacja – rekomendacje rozwiązań.....	27
Edukacja – wnioski i rekomendacje regionalne	28
Rynek pracy.....	33
Rynek pracy – wnioski z przeprowadzonych konsultacji i paneli eksperckich	34
Rynek pracy – rekomendacje rozwiązań.....	36
Rynek pracy – wnioski i rekomendacje regionalne.....	37
Podsumowanie	42

Wprowadzenie

Niniejszy raport przedstawia wyniki konsultacji społecznych i paneli eksperckich, badających wdrożenie postanowień Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych w wybranych obszarach: dostępność, edukacja, zatrudnienie. Opracowanie powstało w ramach projektu „Od Konwencji ONZ do Społecznej Inwencji”, realizowanego przez Fundację Aktywizacja ze środków Fundacji Batorego na przełomie 2015 i 2016 roku.

Projekt zakładał wybór Regionalnych Rzeczników Osób Niepełnosprawnych, którzy – na podstawie wojewódzkich i powiatowych konsultacji z osobami z niepełnosprawnościami, przedstawicielami Jednostek Samorządu Terytorialnego i organizacji pozarządowych – wypracowali rekomendacje dotyczące trzech wybranych artykułów Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych:

- Artykuł 9. Dostępność
- Artykuł 24. Edukacja
- Artykuł 27. Praca i zatrudnienie

Raport przedstawia wskazane w czasie konsultacji problemy związane z wdrażaniem Konwencji i postuluje konkretne rozwiązania zarówno na poziomie ogólnokrajowym, jak i lokalnym.

Geneza projektu

W 2012 roku Polska ratyfikowała Konwencję ONZ o prawach osób niepełnosprawnych, a tym samym zobowiązała się do przestrzegania jej postanowień¹. Celem Konwencji jest ochrona i zapewnienie pełnego korzystania z praw człowieka i podstawowych wolności przez osoby z niepełnosprawnościami na równi ze wszystkimi innymi obywatelami.

Konwencja wprowadza nowe spojrzenie na niepełnosprawność i definiuje ją jako wynik interakcji osoby z barierami w otoczeniu. Dla przyjętego w polskim systemie prawnym i w politykach publicznych medycznego paradygmatu niepełnosprawności (dysfunkcja ciała, ubytek na zdrowiu) takie podejście ma charakter rewolucyjny i wymusza zmianę sposobu myślenia o zadaniach, które stoją przed państwem w odniesieniu do obywateli z niepełnosprawnością. Interakcyjna definicja niepełnosprawności kładzie bowiem nacisk na likwidację różnego typu barier, na które napotykają osoby z niepełnosprawnościami, a brak zapewnienia dostępności określa jako dyskryminację.

¹ Pełny tekst Konwencji: <https://www.rpo.gov.pl/pl/konwencja-o-prawach-osob-niepelnosprawnych> (dostęp: 08.02.2016 r.).

Zapewnienie osobom z niepełnosprawnościami takich samych praw, jakie mają wszyscy inni obywatele, wymaga zmian nie tylko w prawie, ale przede wszystkim na poziomie świadomości społecznej. Model medyczny implikował bowiem segregujące podejście do niepełnosprawności – promował rozwiązania, takie jak praca chroniona, edukacja specjalna czy instytucjonalizacja wsparcia. Model interakcyjny promuje otwarte dla wszystkich społeczeństwo, a osoby z niepełnosprawnościami są jego integralną częścią.

Prowadzony zarówno przez Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich², jak i organizacje pozarządowe monitoring Konwencji pokazał, że Polska daleka jest od pełnego wdrożenia jej postanowień. Osoby z niepełnosprawnościami wciąż narażone są na dyskryminację, a w codziennym funkcjonowaniu natrafiają na bariery utrudniające pełen udział w życiu społecznym, na zasadzie równości z innymi obywatelami.

Organizacje wspierające osoby z niepełnosprawnościami wielokrotnie zwracały uwagę na fakt, że w działaniach służących wdrożeniu Konwencji w niewystarczającym stopniu uczestniczą same osoby z niepełnosprawnościami. Grupa ta wciąż ma niską wiedzę na temat ratyfikowanego dokumentu i praw, które on gwarantuje. Nie pojawił się także masowy ruch domagający się egzekwowania postanowień Konwencji. Perspektywa osób z różnymi niepełnosprawnościami, zwłaszcza z oddalonych od dużych miast powiatów i gmin, wciąż jest niedoreprezentowana w badaniach monitoringowych.

Projekt „Od Konwencji ONZ do Społecznej Inwencji” powstał jako odpowiedź na potrzebę większego włączenia osób z niepełnosprawnościami w proces monitoringu wdrażania Konwencji.

Głównym działaniem w ramach projektu było wytypowanie Regionalnych Rzeczników Osób Niepełnosprawnych, których zadanie polegało na prowadzeniu lokalnych konsultacji w zakresie wybranych artykułów Konwencji, dotyczących dostępności, edukacji i zatrudnienia. Rzecznicy działali w ośmiu miastach wojewódzkich, w których Fundacja Aktywizacja ma swoje Oddziały: w Białymstoku, Bydgoszczy, Łodzi, Opolu, Poznaniu, Rzeszowie, Warszawie, Wrocławiu.

Konsultacje prowadzone były na poziomie wojewódzkim i powiatowym – wybrano osiem powiatów o najwyższej stopie bezrobocia, a więc potencjalnie takich, w których także bariery związane z wdrażaniem Konwencji mogą być największe.

---

² Raport z badania realizowanego przez Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, <http://ankieta.pelnoprawni.gov.pl> (dostęp: 08.02.2016 r.).

Obszar badawczy

Konsultacje prowadzone przez Regionalnych Rzeczników dotyczyły w szczególności trzech wybranych artykułów Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych:

- Artykuł 9. Dostępność
- Artykuł 24. Edukacja
- Artykuł 27. Zatrudnienie

Poniżej przedstawione zostały najważniejsze założenia tych artykułów:

Artykuł 9. Dostępność

- Dostęp do środowiska fizycznego, środków transportu, informacji i komunikacji, w tym technologii i systemów informacyjno-komunikacyjnych.
- Dostęp do innych urządzeń i usług powszechnie dostępnych i/lub powszechnie zapewnianych.

Artykuł 24. Edukacja

- Zapewnienie prawa do edukacji bez dyskryminacji i na równych zasadach.
- Włączający system kształcenia.
- Wprowadzenie racjonalnych usprawnień, zgodnie z indywidualnymi potrzebami.

Artykuł 27. Zatrudnienie

- Zapewnienie prawa osób niepełnosprawnych do pracy, na zasadzie równości z innymi osobami.
- Prawo do możliwości zarabiania na życie poprzez pracę swobodnie wybraną lub przyjętą na rynku pracy oraz w otwartym, integracyjnym i dostępnym dla osób niepełnosprawnych środowisku pracy.
- Zapewnienie prawa do pracy, również dla tych osób, które staną się niepełnosprawne w okresie zatrudnienia, poprzez podjęcie odpowiednich kroków, w tym na drodze ustawodawczej.

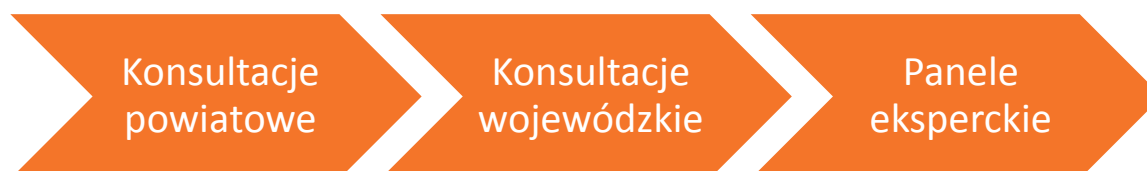
W konsultacjach skupiono się zarówno na zidentyfikowaniu problemów związanych z wdrożeniem omawianych artykułów, jak i sformułowaniu rekomendacji wskazujących potencjalne kierunki działań.

W czasie każdego spotkania uczestnicy mieli także możliwość zgłaszania uwag o charakterze ogólnym, dotyczących całokształtu działań i polityk w zakresie wdrażania postanowień Konwencji.

Opis zastosowanej metodologii badawczej

W ramach projektu przeprowadzono 16 spotkań konsultacyjnych i paneli dyskusyjnych w każdym województwie, w którym Fundacja Aktywizacja ma swój Oddział. Zaplanowano następującą strukturę spotkań:

- **Konsultacje wojewódzkie** – spotkania w ośmiu miastach wojewódzkich (Białystok, Bydgoszcz, Łódź, Poznań, Opole, Rzeszów, Warszawa, Wrocław). W konsultacjach brali udział przedstawiciele Jednostek Samorządu Terytorialnego, organizacji pozarządowych, a także same osoby z niepełnosprawnościami.
- **Konsultacje powiatowe** – spotkania w wybranych powiatach każdego z województw (Chodzież, Łomża, Brzeg, Wałbrzych, Zduńska Wola, Krosno, Szydłowiec, Tuchola). Uczestnicy to osoby z niepełnosprawnościami, pracownicy Jednostek Samorządu Terytorialnego i lokalnych organizacji pozarządowych.
- **Panele eksperckie** – spotkania w ośmiu miastach wojewódzkich (Białystok, Bydgoszcz, Łódź, Poznań, Opole, Rzeszów, Warszawa, Wrocław). W panelach wzięli udział przede wszystkim eksperci i przedstawiciele trzeciego sektora. Celem była wymiana doświadczeń, identyfikacja barier i wyzwań związanych z wdrażaniem ratyfikowanej Konwencji i kształtowaniem polityk publicznych w tym obszarze.

Na każdym spotkaniu przedstawione zostały podstawowe założenia Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych, ze szczególnym uwzględnieniem wybranych artykułów (dostępność, edukacja, zatrudnienie). Dodatkowo każdorazowo przedstawiano i omawiano wyniki dotychczasowych raportów z monitoringu wdrażania Konwencji – tj. Społecznego Raportu Alternatywnego z realizacji Konwencji ONZ o prawach osób z niepełnosprawnościami w Polsce i Sprawozdania przedstawianego przez rząd

Rzeczpospolitej Polskiej, zgodnie z postanowieniami artykułu 35. Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych, z działań podjętych w celu wprowadzenia w życie jej postanowień. Dane z obu opracowań uzupełnione były wynikami badania prowadzonego przez Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, dotyczącego realizacji wybranych artykułów Konwencji przez Jednostki Samorządu Terytorialnego.

Spotkania prowadzone były przez Regionalnych Rzeczników Osób Niepełnosprawnych. Spis wszystkich konsultacji i paneli, wraz z liczbą uczestników, przedstawia poniższa tabela:

Lp.	Data	Oddział	Nazwa spotkania/miasto	Liczba uczestników konsultacji
1	08.10.2015	Poznań	Konsultacja wojewódzka – Poznań	19
2	15.10.2015	Poznań	Panel – Poznań	5
3	19.10.2015	Bydgoszcz	Konsultacja wojewódzka – Bydgoszcz	12
4	20.10.2015	Łódź	Panel – Łódź	5
5	20.10.2015	Poznań	Konsultacja powiatowa – Chodzież	19
6	20.10.2015	Białystok	Konsultacja powiatowa – Łomża	14
7	21.10.2015	Białystok	Konsultacja wojewódzka – Białystok	13
8	21.10.2015	Warszawa	Konsultacja wojewódzka – Warszawa	17
9	22.10.2015	Opole	Konsultacja powiatowa – Brzeg	13
10	26.10.2015	Wrocław	Konsultacja wojewódzka – Wrocław	11
11	27.10.2015	Wrocław	Konsultacja powiatowa – Wałbrzych	9
12	27.10.2015	Łódź	Konsultacja powiatowa – Zduńska Wola	13

13	28.10.2015	Łódź	Konsultacja wojewódzka – Łódź	11
14	28.10.2015	Opole	Konsultacja wojewódzka – Opole	16
15	28.10.2015	Rzeszów	Konsultacja powiatowa – Krosno	9
16	29.10.2015	Rzeszów	Konsultacja wojewódzka – Rzeszów	11
17	29.10.2015	Opole	Panel – Opole	18
18	29.10.2015	Warszawa	Konsultacja powiatowa – Szydłowiec	20
19	29.10.2015	Bydgoszcz	Konsultacja powiatowa – Tuchola	11
20	16.11.2015	Wrocław	Panel – Wrocław	16
21	09.11.2015	Białystok	Panel – Białystok	23
22	16.11.2015	Bydgoszcz	Panel – Bydgoszcz	16
23	18.11.2015	Warszawa	Panel – Warszawa	8
24	17.11.2015	Rzeszów	Panel – Rzeszów	18

Wyniki przeprowadzonego badania

Raporty Regionalnych Rzeczników opisujące wyniki prowadzonych konsultacji pokazały dobrą tendencję w zakresie wdrażania Konwencji w Polsce. Uczestnicy spotkań w różnych regionach kraju zwracali uwagę, że widoczna jest poprawa sytuacji osób z niepełnosprawnościami, zwłaszcza w zakresie dostępności. Zarówno na poziomie gmin, powiatów, jak i województw pojawiają się sygnały świadczące o tym, że prawa osób z niepełnosprawnościami są coraz bardziej uwzględniane.

Jednak mimo tych pozytywnych zmian wciąż występuje segregacyjny sposób postrzegania osób z niepełnosprawnościami i niedostosowany do wynikającego z Konwencji interakcyjnego rozumienia niepełnosprawności system wsparcia. Zapewnienie dostępności,

włączający system edukacji czy otwarty rynek pracy nadal nie są głównym nurtem myślenia o niepełnosprawności.

Nie bez znaczenia jest fakt, że osoby z niepełnosprawnościami w dalszym ciągu mają bardzo niską świadomość swoich praw, zwłaszcza w takim ujęciu, jak definiuje je Konwencja. Prawa rozumiane są częściej w kategoriach uprawnień i nie są powiązane z równym traktowaniem i niedyskryminacją. Konsultacje pokazały, że istnieje potrzeba zwiększenia wiedzy i świadomości osób z niepełnosprawnościami w tym zakresie. Można zaryzykować stwierdzenie, że bez oddolnego ruchu samej zainteresowanej grupy Konwencja nie będzie w pełni wdrożona.

Poniżej przedstawiono wyniki przeprowadzonych konsultacji w podziale na trzy monitorowane artykuły: dostępność, edukacja, rynek pracy.

Dostępność

Konwencja ONZ o prawach osób niepełnosprawnych definiuje dostępność jako zapewnienie osobom niepełnosprawnym na zasadzie równości z innymi osobami dostępu do środowiska fizycznego, środków transportu, informacji i komunikacji, w tym technologii i systemów informacyjno-komunikacyjnych, a także do innych urządzeń i usług, powszechnie dostępnych lub powszechnie zapewnianych, zarówno na obszarach miejskich, jak i wiejskich³. Bariery powinny być zlikwidowane przede wszystkim w obrębie budynków, dróg, transportu oraz innych urządzeń wewnętrznych i zewnętrznych, w tym szkół, mieszkań, instytucji zapewniających opiekę medyczną i miejsc pracy, a także w zakresie informacji, komunikacji i innych usług, w tym usług elektronicznych, i służb ratowniczych⁴.

Odmowa zastosowania racjonalnych usprawnień, a więc brak zapewnienia dostępności w rozumieniu Konwencji, stanowi dyskryminację osób z niepełnosprawnościami.

W dotychczas przeprowadzonych monitoringuach wdrażania Konwencji zwracano uwagę na następujące problemy⁵:

- Brak sankcji w prawie budowlanym za tworzenie budynków niedostępnych architektonicznie.

³ Konwencja ONZ o prawach osób niepełnosprawnych, Artykuł 9, <https://www.rpo.gov.pl/pl/konwencja-o-prawach-osob-niepelnosprawnych> (dostęp: 08.02.2016 r.).

⁴ *Ibidem*.

⁵ Społeczny Raport Alternatywny z realizacji Konwencji ONZ o prawach osób z niepełnosprawnościami w Polsce, www.konwencja.org (dostęp: 08.02.2016 r.).

- Bariery architektoniczne w budynkach użyteczności publicznej – wciąż tylko niewielka część obiektów jest dostosowana.
- Brak przepisów zobowiązujących przewoźników do zakupu i użytkowania dostępnego taboru – bariery w dostępie do transportu.
- Brak norm technicznych opisujących dostępność architektoniczną i transportową oraz niewystarczająca wiedza na temat uniwersalnego projektowania.
- Mimo przyjęcia Krajowych Ram Interoperacyjności nakładających na instytucje publiczne obowiązek dostosowania serwisów internetowych wciąż wiele takich stron nie jest zgodnych ze standardem WCAG 2.0. Podobnie jak w przypadku prawa budowlanego i transportowego – także w tym przypadku brakuje sankcji, które wymuszają stosowanie przyjętych rozwiązań.

Wyniki przeprowadzonych konsultacji uzupełniają zidentyfikowane już problemy o nowe lokalne kwestie, a jednocześnie wskazują pozytywne zmiany, które małymi krokami przybliżają nas do zbudowania społeczeństwa bez barier.

Dostępność – wnioski z przeprowadzonych konsultacji i paneli eksperckich

Wyniki konsultacji prowadzonych przez Regionalnych Rzeczników na poziomie wojewódzkim i powiatowym pozwalają na wskazanie powtarzających się w całym kraju problemów dotyczących dostępności. Często mają one charakter systemowy i związane są z brakiem odpowiednich regulacji lub brakiem możliwości nałożenia sankcji za nieprzestrzeganie prawa w tym zakresie. Wśród najważniejszych problemów można wymienić:

➤ Bariery architektoniczne.

Uczestnicy konsultacji zwracali uwagę na fakt, że wciąż wiele budynków użyteczności publicznej jest niedostępnych lub pozornie dostępnych dla osób z niepełnosprawnościami. Problem ten, jak pokazują wyniki prowadzonych rozmów, jest szczególnie dotkliwy na wsiach i w małych miasteczkach. Zdarza się, że nawet budynki po modernizacji są niedostępne – funkcjonalność i dostępność przegrywa bowiem z estetyką.

Dostępność budynków publicznych często ma charakter pozorny i ogranicza się do zamontowania podjazdu lub zainstalowania tzw. schodołazu. Jednocześnie urządzenia te często są popsute, niedostosowane do wózków elektrycznych i/lub oddalone od głównego wejścia. Dodatkowym problemem są innego typu bariery architektoniczne, takie jak ciężkie drzwi, wąskie przejścia czy przeszkłone drzwi i ściany. Na podstawie danych z raportów Regionalnych Rzeczników można wnioskować, że budynki często pozostają niedostępne

także po modernizacji. Wybiórcze i stereotypowe rozumienie dostępności („zapewniamy podjazd”) związane jest często z brakiem wiedzy osób planujących i realizujących remonty.

Kolejnym problemem jest niski poziom dostosowania nowych inwestycji do potrzeb osób z niepełnosprawnościami. Zauważono, że wprowadzenie elementów związanych z dostępnością często następuje dopiero po oddaniu budynku do użytku i – podobnie jak w przypadku modernizacji – ma charakter pozorny. Zwrócono uwagę na fakt, że bardziej użyteczne i tańsze byłoby projektowanie budynków zgodnie z zasadą uniwersalnego projektowania.

Zauważano, że kwestie związane z dostępnością infrastruktury i inwestycji **nie są brane pod uwagę na poziomie dokumentów strategicznych gmin i powiatów**, co prowadzi do nieuwzględniania perspektywy osób z niepełnosprawnościami przy projektowaniu nowych działań i inwestycji. W efekcie zagadnienia związane z zapewnieniem dostępności nie są wprowadzane do głównego nurtu lokalnych polityk i nie są ważnym zadaniem samorządu, obecnym w opracowanych planach i strategiach, a jedynie dodatkowym działaniem wynikającym z i tak niejasnych przepisów prawnych. Konsekwencją takiego stanu rzeczy jest także nieuwzględnianie kwestii związanych z likwidacją barier w budżetach gmin i powiatów. Na podstawie przeprowadzonych konsultacji można stwierdzić, że przyczyną niskiego statusu dostępności w lokalnej polityce jest niewystarczająca wiedza miejscowych decydentów i pracowników gmin na temat postanowień Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych i zobowiązań z niej wynikających. Nie bez znaczenia jest także fakt, że krajowy system prawny dotyczący wspierania osób z niepełnosprawnościami oparty jest na medycznym rozumieniu niepełnosprawności i skupia się przede wszystkim na rehabilitacji, w niewielkim stopniu zauważając kluczową rolę państwa w likwidacji różnego typu barier.

W swoich raportach Rzecznicy zwracali także uwagę na fakt, że przepisy prawne w obszarze dostępności są niespójne i niejasne, a ich interpretacja przez organy je stosujące – niejednoznaczna. Niestosowanie przepisów nie jest obarczone sankcjami, a ich przestrzeganie wiąże się z uciążliwymi formalnościami i biurokracją. W połączeniu z niską świadomością urzędników i decydentów na temat potrzeby budowania społeczeństwa bez barier, jak również z brakiem przeznaczonych na poziomie gmin i powiatów środków finansowych, prowadzi to do niskiego statusu tych przepisów. W czasie spotkań pojawiały się także wypowiedzi podkreślające fakt, że projektowane dostosowania nie są konsultowane z osobami z niepełnosprawnościami i/lub organizacjami pozarządowymi działającymi na ich rzecz, co prowadzi do wypracowywania rozwiązań tylko pozornie likwidujących bariery.

Warto jednak zauważyć, że w czasie prowadzonych konsultacji pojawiały się opinie, iż dostępność jest coraz częściej brana pod uwagę i istnieje dobra wola zarówno na poziomie gmin, powiatów, jak i województw, żeby wdrażać zapewniające ją rozwiązania.

➤ **Niewystarczająca dostępność infrastruktury transportowej dla osób z niepełnosprawnościami.**

W obowiązujących prawie brakuje przepisów dotyczących dostępnej infrastruktury transportowej. W raportach z konsultacji wskazywano, że duża część środków komunikacji publicznej jest nieprzystosowana do potrzeb osób mających problemy w poruszaniu się. Zauważono, że bariery związane z niedostosowanym transportem utrudniają funkcjonowanie nie tylko osobom z niepełnosprawnościami, ale także osobom starszym i rodzicom z dziećmi.

W konsultacjach wojewódzkich (m.in. Łódź, Warszawa) wskazywano, że w komunikacji miejskiej coraz częściej pojawiają się niskopodłogowe autobusy (rzadziej tramwaje), coraz bardziej powszechne są też komunikaty dźwiękowe sygnalizujące kolejne przystanki. Zauważono pozytywny kierunek zmian w zakresie dostosowania komunikacji miejskiej, jednakże wielokrotnie podkreślano, że dużo jest jeszcze do zrobienia. Za zakupem dostosowanego taboru często nie idą zmiany związane z likwidacją barier na przystankach autobusowych i tramwajowych (przystanki na środku ulicy, krawężniki przy przystankach, wiaty przystankowe niewidoczne dla osób słabowidzących – nieoznaczone oszklone przestrzenie). W Warszawie zwrócono uwagę na pozorną dostępność II linii metra – duże odległości do pokonania, żeby dostać się do windy, nieprecyzyjnie oznaczone ścieżki dla osób niewidomych.

Osobnym problemem, często wskazywanym w czasie konsultacji powiatowych, jest niedostosowanie transportu w małych miastach i na wsiach. Brakuje odpowiednich taborów kolejowych i autobusów. Ważnym problemem są także bariery na dworcach i przystankach. Jako przykład podawano popsute windy lub ciężkie do obsługi schodolazy przy przejściach podziemnych na perony.

Wskazywano także, że bariery związane z transportem stanowią istotną przyczynę wykluczenia osób z niepełnosprawnościami z uczestnictwa w życiu społecznym i aktywności zawodowej. Brak możliwości dojazdu do szkoły czy pracy sprzyja izolacji społecznej i *de facto* może być uznany za dyskryminację.

Osobnym, ale powiązanim z omawianym problemem jest brak dostępu lub utrudniony dostęp do transportu specjalistycznego.

W niektórych raportach Rzecznicy wskazywali jednak na pozytywne zmiany także w tym zakresie – zauważono, że zapisy dotyczące uwzględnienia kwestii dostępności zaczęły pojawiać się w dokumentacjach przetargowych na zakup taboru.

➤ **Bariery związane z dostępem do informacji – niska dostępność cyfrowa i wykluczenie cyfrowe osób z niepełnosprawnościami.**

Dostępność zasobów cyfrowych to ważna zasada, która umożliwia osobom z niepełnosprawnościami dostęp do informacji. Funkcjonujące w Polsce regulacje prawne⁶ bardzo precyzyjnie określają, jakie kryteria powinny spełniać dostępne strony internetowe, jednak nie przewidziano sankcji prawnych za niewywiązanie się z tego obowiązku. Jak wskazują Rzecznicy w opracowanych raportach z konsultacji, wiele treści zamieszczanych w Internecie, w tym na portalach instytucji publicznych, wciąż nie spełnia wymogów dostępności. W konsekwencji duża grupa osób jest wykluczona z dostępu do informacji przeznaczonych dla ogółu społeczeństwa. Powtarzają się problemy związane z tym, że dostępność stron internetowych instytucje publiczne realizują głównie jako możliwość powiększenia tekstu, zmiany koloru i nasilenia barwy czcionki. Zamieszczane są informacje w formie skanów zapisanych jako pliki pdf, które są niedostępne dla programów czytających.

Dla samych osób z niepełnosprawnościami, w tym w szczególności osób słabowidzących i niewidomych, problem stanowią także bariery związane z korzystaniem z usług internetowych, np. bankowości elektronicznej czy zakupów przez Internet.

Na podstawie przeprowadzonych konsultacji można stwierdzić, że problem niskiej dostępności cyfrowej ma kilka wymiarów. Wielkie znaczenie ma także fakt niskich kompetencji cyfrowych wśród osób z niepełnosprawnościami. Brak umiejętności obsługi oprogramowania ułatwiającego korzystanie z zasobów cyfrowych i brak odpowiedniego sprzętu komputerowego oraz technologii asystujących to istotne bariery w dostępie do informacji. Warto także podkreślić, że zwłaszcza w miastach oddalonych od dużych ośrodków miejskich umiejętności związane z obsługą komputera z wykorzystaniem specjalistycznego oprogramowania są trudne do zdobycia – brakuje kursów i szkoleń dopasowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami.

Ważnym wymiarem tego problemu jest także niewystarczająca wiedza na temat tworzenia dostępnych witryn internetowych wśród osób, które się tym zajmują. Niska jest także świadomość, jaki jest cel stosowania wymogów związanych z udostępnianiem zasobów cyfrowych i jakie są potrzeby osób z niepełnosprawnościami.

⁶ Krajowe Ramy Interoperacyjności, <https://mac.gov.pl/projekty/krajowe-ramy-interoperacyjnosci> (dostęp: 08.02.2016 r.).

Warto jednak podkreślić, że uczestnicy konsultacji zauważali pozytywne zmiany w zakresie dostępności treści w Internecie. Zwracano uwagę, że coraz więcej instytucji dostosowuje swoje serwisy. Zdarza się także dostosowanie witryn przez prywatne firmy.

➤ **Komunikacja w urzędach – problemy z dostępem do tłumacza języka migowego i niejasne standardy dotyczące asystentury.**

Rzecznicy w raportach z konsultacji zwracali uwagę, że Ustawa o języku migowym i innych formach komunikowania się nie jest w pełni przestrzegana. O ile w dużych ośrodkach miejskich dostęp do usługi tłumacza języka migowego jest stosunkowo prosty i często wspomagany usługą wideo-tłumacza, o tyle w mniejszych ośrodkach sytuacja wygląda gorzej i usługa ta nie zawsze jest dostępna.

Warto jednak zauważyć, że w raportach z konsultacji pojawiały się wnioski świadczące o tym, że wśród pracowników urzędów coraz częściej spotykana jest otwartość na poszukiwanie rozwiązań i odpowiadanie na potrzeby związane z likwidacją barier w zakresie komunikowania się i dostępu do informacji.

Osobnym problemem jest mała dostępność wsparcia asystenckiego i niejasne standardy dotyczące tego, kto i na jakich zasadach może zostać asystentem.

Dostępność – rekomendacje rozwiązań

Na podstawie wyników przeprowadzonych konsultacji i paneli można sformułować propozycje rozwiązań problemów związanych z wdrażaniem Artykułu 9 Konwencji. Najważniejsze rekomendacje w tym obszarze to:

➤ **Wprowadzenie dostępności jako integralnego elementu lokalnych strategii i planów działania, zarówno na poziomie gminy, powiatu, jak i województwa.**

Brak takich rozwiązań powoduje, że dostępność nie jest elementem głównego nurtu lokalnej polityki i jest traktowana jako coś dodatkowego, często pomijanego w planowaniu działań i budżetu. Jednocześnie rozumienie dostępności jest często wąskie i dotyczy tylko likwidacji barier wynikających z problemów w poruszaniu się.

➤ **Uwzględnianie kwestii związanych z dostępnością jako obowiązkowego zapisu przy zakupie taboru kolejowego, tramwajowego i autobusowego.**

Działania takie są w wielu miejscach wprowadzone już teraz, jednakże ich upowszechnienie doprowadzi do stopniowej poprawy dostępności transportu.

- **Dążenie do zwiększenia dostępności budynków użyteczności publicznej, przestrzeni publicznej i transportu, a także zmniejszenie zjawiska pozornej dostępności.**

Działania związane z likwidacją barier powinny być prowadzone we współpracy z samymi osobami z niepełnosprawnościami i organizacjami działającymi na ich rzecz. Pozwoli to na faktyczne udostępnienie przestrzeni osobom z różnymi niepełnosprawnościami.

- **Wprowadzenie sankcji za nieprzestrzeganie przepisów prawnych w zakresie dostępności.**

Brak takich sankcji powoduje, że kwestie związane z dostępnością nie są traktowane priorytetowo, a przez niektórych decydentów są po prostu ignorowane. Dotyczy to zarówno prawa budowlanego, transportowego, jak i kwestii związanych z dostępnością zasobów cyfrowych.

- **Edukacja otoczenia, w szczególności w zakresie potrzeby budowania społeczeństwa bez barier, uniwersalnego projektowania i postanowień Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych.**

Edukacja otoczenia powinna mieć jak najszerszy zakres i dotyczyć przede wszystkim potrzeby budowania społeczeństwa bez barier i sposobów, jakimi różnego typu bariery mogą być niwelowane. Działania edukacyjne powinny obejmować decydentów i urzędników różnych szczebli, a także architektów i studentów architektury. Istnieje także potrzeba edukacji samych osób z niepełnosprawnościami – pokutuje bowiem przekonanie, że prawa równają się uprawnieniom.

- **Zwiększenie kompetencji cyfrowych osób z niepełnosprawnościami i dostępu do sprzętu komputerowego oraz odpowiedniego oprogramowania.**

Problemy w dostępie do informacji związane są zarówno z barierami w obrębie zasobów Internetu, jak i z niskimi kompetencjami cyfrowymi osób z niepełnosprawnościami, a także z brakiem sprzętu komputerowego. Istnieje potrzeba przeciwdziałania temu wykluczeniu.

Dostępność – wnioski i rekomendacje regionalne

Poniżej przedstawiono wnioski i rekomendacje z konsultacji w poszczególnych regionach. Warto podkreślić, że w wielu przypadkach zebrane wskazówki odnosiły się do potrzeby zmiany systemowej, a nie do uwarunkowań lokalnych.

BIAŁYSTOK

Dostępność przestrzeni i informacji publicznej jest realizowana zgodnie z możliwościami budżetowymi gmin oraz wymogami przepisów prawnych. Istnieją nadal obszary wymagające interwencji, głównie w zakresie dostosowania budynków administracji samorządowej, urzędu pracy. Planowane są inwestycje w tym zakresie. W urzędzie gminy oraz urzędzie pracy zatrudnione są osoby przeszkolone w zakresie języka migowego. Obserwuje się otwartość na poszukiwanie sposobów dostosowania usług do potrzeb osób z niepełnosprawnościami.

Zauważane problemy dotyczą: braku konsultacji rozwiązań i inwestycji gminy, braku świadomości obowiązków i odpowiedzialności wynikających z Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych wśród władz samorządowych i lokalnych decydentów.

REKOMENDACJE

- Zabezpieczenie w budżecie gminy środków na likwidację barier architektonicznych.
- Podnoszenie świadomości, stały lobbing wśród radnych i władz samorządowych na rzecz budowania dostępności przestrzeni publicznej.
- Tworzenie i wdrażanie gminnego planu dostępności przestrzeni publicznej, uwzględniającego różnorodność potrzeb środowiska osób z niepełnosprawnościami.
- Przeprowadzanie audytów zewnętrznych przestrzeni publicznej pod kątem dostępności.
- Angażowanie organizacji pozarządowych i samych mieszkańców z niepełnosprawnościami w audyty.
- Urealnienie kontroli dostępności budynków.
- Egzekwowanie dostępności informacji publicznej.
- Stworzenie systemu zbierania danych statystycznych dotyczących niepełnosprawności.

ŁÓDŹ

Mniej niż 10% nowo oddawanych do użytkowania obiektów jest całkowicie dostępne dla osób z różnymi rodzajami niepełnosprawności. Przy realizowaniu największej łódzkiej inwestycji przekazano projektantom nieaktualne plany, na których nie było naniesionych ścieżek rowerowych, efektem tego jest umieszczenie w kilku miejscach wyjścia z windy wprost na ścieżce rowerowej.

Wciąż widoczne są bariery transportowe, w taborze zbyt mała jest liczba pojazdów

niskopodłogowych.

Wskazywano także na bariery w dostępności serwisów internetowych, w tym BIP.

REKOMENDACJE

- Potrzeba wypracowania rozwiązań systemowych.
- Uwzględnianie potrzeb osób z niepełnosprawnościami w dokumentach strategicznych JST.
- Wprowadzenie uniwersalnego projektowania jako przedmiotu na uczelniach.
- Wprowadzenie certyfikatu dostępności („Obiekt dostępny”).
- Wprowadzenie sankcji prawnych do istniejących już aktów, nakładających kary za brak realizowania wymaganych prawnie rozwiązań.
- JST powinny prowadzić przemyślaną politykę w kwestii zakupu niskopodłogowego taboru komunikacji publicznej, z informacją głosową i tekstową. Należy umieszczać w ofertach zakupu taboru zapisy, że powinien on być dostępny dla wszystkich grup pasażerów.

BYDGOSZCZ

Uczestnicy wskazywali na pozytywne zmiany w obszarze dostępności – w ostatnich latach w widoczny sposób zmniejszyła się liczba barier architektonicznych w budynkach użyteczności publicznej i poprawiła się sytuacja w zakresie dostępnego transportu.

Wskazano, że mimo obowiązującej Ustawy o języku migowym i innych formach komunikowania w urzędach nie zawsze jest możliwość skorzystania z usługi tłumaczenia na język migowy.

REKOMENDACJE

- Lepsze egzekwowanie przepisów o prawie budowlanym.
- Zwiększenie dostępności usługi tłumacza języka migowego w urzędach.

OPOLE

Wskazano na niedostosowanie budynków, w których mieszczą się instytucje publiczne, zwłaszcza w przypadku obiektów starych, objętych nadzorem konserwatora zabytków. Dostosowania są często pozorne i uwzględniają potrzeby tylko wybranych grup osób z niepełnosprawnościami (mających problemy z poruszaniem się), pomija się inne bariery.

Komunikacja miejska w miastach Opolszczyzny posiada coraz większą liczbę dostosowanych autobusów. Zidentyfikowano problem z transportem dalekobieżnym –

niewystarczające dostosowanie pociągów, bariery na dworcach kolejowych.

Wskazywano także na trudności w dostępie do informacji o przysługujących osobom z niepełnosprawnościami prawom i uprawnieniom.

REKOMENDACJE

- Zwiększenie wiedzy w zakresie sposobów likwidacji barier w budynkach, wprowadzenie szerszego spojrzenia na kwestie dostępności, uwzględniającego potrzeby osób słabowidzących i niewidomych.
- Dalsze dostosowywanie przystanków i dworców kolejowych.
- Uwzględnianie kwestii dostępności przy zakupie taboru kolejowego i autobusowego.

POZNAŃ

Wskazano na korzystne zmiany w dostosowaniu przestrzeni publicznej do potrzeb osób z niepełnosprawnościami (np. zwiększenie taboru niskopodłogowego w komunikacji miejskiej), podkreślano jednak, że następują zbyt wolno. Brakuje także jednolitych przepisów, a dostępność obiektów jest często pozorna i uwzględnia potrzeby wynikające z wybranych niepełnosprawności.

Zwrócono uwagę na bariery na oddanym niedawno do użytku dworcu kolejowym Poznań Główny.

Zidentyfikowano liczne bariery w przestrzeni publicznej i transporcie, m.in. niedostosowane perony na dworcach, nierówną nawierzchnię ciągów pieszych, stosowanie w miejscach użyteczności publicznej podnośników przy schodowych wymagających pomocy osób trzecich, windy niedostosowane do potrzeb osób słabowidzących i niewidomych, nie działające lub błędne komunikaty głosowe w tramwajach i autobusach.

Zwrócono także uwagę na bariery w dostępie do informacji, wynikające z niskich kompetencji cyfrowych i braku komputera. Do osób z niepełnosprawnościami nie docierają informacje o miejskich programach walki z wykluczeniem cyfrowym.

REKOMENDACJE

- Wzmocnienie i efektywniejsze prowadzenie konsultacji społecznych z udziałem urzędników oraz przedstawicieli obywateli, w tym osób z niepełnosprawnościami.
- Ustanowienie spójnych i jednolitych przepisów prawa – zarówno lokalnego, jak

i ogólnokrajowego – uwzględniającego zasady uniwersalnego projektowania dróg, obiektów użyteczności publicznej czy produktów i usług.

- Działania mające na celu zwiększenie kompetencji cyfrowych osób z niepełnosprawnościami.

RZESZÓW

Dostrzeżono pewne korzystne zmiany, jakie zachodzą w ostatnich latach, np. w kwestii dostosowania budynków czy komunikacji miejskiej. Wskazano, że zmiany te następują zbyt wolno, a brak jednolitych przepisów oraz brak sankcji powoduje, że obiekty/usługi uznane są przez urzędników za dostępne, choć w rzeczywistości nie w pełni realizują kryteria dostępności lub odpowiadają na potrzeby tylko jednej grupy osób niepełnosprawnych, np. ruchowo.

Wskazano na bariery związane z transportem, w szczególności poza obszarami miast.

Problemem jest także dostępność stron internetowych. Zauważono, że są trudności ze sprostaniem postawionym wymaganiom. Urzędnicy podkreślali brak wiedzy i jednoznacznych interpretacji co do spełnienia standardu.

Pojawiły się także głosy, że problem tkwi również w braku kompetencji osób z niepełnosprawnościami oraz w braku dostępu do nowych technologii i urządzeń ułatwiających korzystanie przez nie i przez osoby starsze z Internetu.

REKOMENDACJE

- Wprowadzenie sankcji za nieprzestrzeganie przepisów prawa dotyczących dostępności.

WARSZAWA

Wskazano na pozytywny kierunek zmian w obszarze dostępności, zwłaszcza w samej Warszawie.

Pozytywnie oceniono dostępność pętli indukcyjnych w niektórych muzeach, organizację przez kina i teatry seansów z audiodeskrypcją i tłumaczem języka migowego. Zauważono, że coraz większy jest poziom dostosowania komunikacji miejskiej. Zidentyfikowano jednak wciąż liczne bariery związane z tą sferą – niedostosowane przystanki, zbyt ciche komunikaty głosowe lub ich brak. Szczególną uwagę zwrócono na bariery w metrze, w tym także w ramach niedawno oddanej do użytku drugiej linii (oznaczenia niewidoczne dla osób słabowidzących, niejasny przebieg ścieżek prowadzących dla osób niewidomych,

duże odległości pomiędzy windami na kolejne poziomy).

Pozytywnie oceniono realizację przepisów ustawy o języku migowym, zwłaszcza wykorzystywanie przez niektóre urzędy wideotłumacza. Zwrócono jednak uwagę na fakt, że poza Warszawą dostęp do usługi jest bardziej ograniczony.

Wciąż liczne są bariery architektoniczne utrudniające dostęp do budynków, w których mieszczą się instytucje publiczne.

REKOMENDACJE

- Audyty dostępności nowo oddawanych inwestycji.
- Zwiększenie dostępności komunikacji miejskiej – likwidacja barier na przystankach, komunikaty głosowe w tramwajach i autobusach.
- Poprawa dostępności metra warszawskiego.
- Zwiększanie świadomości urzędników i decydentów w zakresie potrzeb osób z niepełnosprawnościami i barier, na jakie napotykają.

WROCŁAW

Wciąż liczne są bariery architektoniczne. Dostępność obiektów ma często charakter pozorny i ogranicza się likwidacji tylko niektórych barier.

Zauważono problemy związane z dostępem do sprzętu komputerowego – jego brak zwiększa zagrożenie wykluczeniem cyfrowym i jest istotną barierą związaną z dostępem do informacji.

Nie ma jasności, jakie zadania i kwalifikacje powinien posiadać asystent osoby z niepełnosprawnościami.

Problemem jest niska dostępność zajęć i obiektów sportowych – niedostosowane baseny i siłownie, brak możliwości skorzystania z usługi asystenckiej podczas udziału w zajęciach sportowych.

Uczestnicy konsultacji zwracali także uwagę na problemy z uzyskaniem karty parkingowej i niejednoznaczne przepisy dotyczące ulg w transporcie.

REKOMENDACJE

- Systemowa standaryzacja usługi asystenckiej.
- Zaangażowanie osób z niepełnosprawnościami w tworzenie dostosowań i likwidację barier.

Edukacja

Konwencja ONZ o prawach osób niepełnosprawnych uznaje prawo osób niepełnosprawnych do edukacji bez dyskryminacji i na zasadach równych szans. Zobowiązuje tym samym państwa, które ratyfikowały dokument, do zapewnienia włączającego systemu kształcenia, umożliwiającego integrację na wszystkich poziomach edukacji i w kształceniu ustawicznym. Ratyfikując Konwencję, Polska zobowiązała się do tego, że osoby z niepełnosprawnościami nie będą wykluczane z bezpłatnej i obowiązkowej nauki w szkole podstawowej i średniej. Prawo to zrealizowane powinno być poprzez wprowadzenie niezbędnego wsparcia i dostosowanych do indywidualnych potrzeb racjonalnych usprawnień.

Warto wyraźnie podkreślić, że edukacja włączająca wypływa z innego paradygmatu niż edukacja integracyjna i skupia się przede wszystkim na zapewnieniu możliwości nauki w powszechnym i dostępnym dla wszystkich systemie, bez tworzenia specjalnych klas i szkół.

Dotychczasowe badania wdrażania Konwencji zauważają pozytywne tendencje na poziomie rozwiązań systemowych (promowanie równych szans edukacyjnych osób z niepełnosprawnościami), zwracają jednak uwagę na następujące kwestie:

- Brak akceptacji idei włączania uczniów z niepełnosprawnościami wśród części nauczycieli i rodziców dzieci pełnosprawnych.
- Brak odpowiednich kompetencji u części nauczycieli oraz wsparcia metodycznego.
- Brak infrastruktury dostosowanej do potrzeb uczniów z niepełnosprawnościami.
- Zasady finansowania edukacji niegwarantujące pokrycia kosztów wsparcia na poziomie danej szkoły, do której uczęszcza uczeń. Wynika to z naliczania środków z tytułu niepełnosprawności w postaci subwencji, a nie dotacji, tzn. dodatkowe pieniądze są naliczane na ucznia, ale trafiają nie do konkretnej szkoły, ale do organu prowadzącego, który ma swobodę ich wydatkowania.
- Brak sposobów (np. w postaci szybkiej ścieżki mediacji) pozwalających na szybkie rozwiązanie konfliktu szkolnego w przypadku jego wystąpienia⁷.

Prowadzone w ramach projektu „Od Konwencji ONZ do Społecznej Inwencji” konsultacje potwierdzają istnienie wymienionych powyżej barier.

---

⁷ Społeczny Raport Alternatywny z realizacji Konwencji ONZ o prawach osób z niepełnosprawnościami w Polsce, www.konwencja.org (dostęp: 08.02.2016 r.).

Edukacja – wnioski z przeprowadzonych konsultacji i paneli eksperckich

Na podstawie przedstawionych przez Rzeczników raportów z paneli można wnioskować, że głównym problemem związanym z wdrażaniem w Polsce edukacji włączającej jest niski poziom zrozumienia jej istoty przez nauczycieli i decydentów. Obecnie funkcjonujący system edukacji nie wyklucza prowadzenia systemu włączającego, jednak wciąż jest on mało rozpowszechniony i innowacyjny w stosunku do edukacji integracyjnej. Pojawia się także problem związany z brakiem rozróżnienia pomiędzy jednym a drugim podejściem do zagadnienia.

Przeprowadzone konsultacje pozwalają na wyodrębnienie następujących problemów we wdrażaniu Konwencji w zakresie edukacji:

- **Brak powszechnej akceptacji idei włączania dzieci z niepełnosprawnościami w edukację wśród części nauczycieli i rodziców dzieci sprawnych, połączony z niską wiedzą nauczycieli na temat realizacji takiego systemu kształcenia.**

Rzecznicy w swoich raportach zwracali uwagę na fakt, że brakuje powszechnej akceptacji dla idei włączającego systemu kształcenia. Zdarzają się sytuacje, gdy na wiadomość, że do klasy ma przyjść uczeń z niepełnosprawnościami, rodzice grożą, że przeniosą swoje dziecko do innej placówki, co przy panującym niżu demograficznym i obawach o likwidację kolejnych etatów przekłada się na nieprzyjęcie osoby z niepełnosprawnościami do szkoły. Kształcenie dzieci z niepełnosprawnościami we włączającym systemie możliwe jest często tylko dzięki determinacji rodziców.

Jednocześnie w czasie przeprowadzonych konsultacji akcentowany był fakt, że ani nauczyciele, ani szkoły jako instytucje nie są w pełni przygotowane do realizacji tej idei.

- **Brak odpowiedniej infrastruktury i bariery architektoniczne.**

W wielu szkołach wciąż występują różnego rodzaju bariery architektoniczne, które stanowią istotną przeszkodę w zapewnieniu możliwości kształcenia dziecka z niepełnosprawnością. Brakuje też odpowiedniego wyposażenia – pomocy dydaktycznych, racjonalnych usprawnień. Połączony jest z tym kolejny problem – zasady finansowania edukacji nie gwarantują pokrycia kosztów wsparcia na poziomie danej szkoły, do której uczęszcza uczeń. Wynika to z naliczania środków z tytułu niepełnosprawności w postaci subwencji, a nie dotacji, tzn. dodatkowe pieniądze są naliczane na ucznia, ale trafiają nie do konkretnej szkoły, ale do organu prowadzącego, który ma swobodę ich wydatkowania.

- **Brak skoordynowanej współpracy między szkołami, kuratorium, organizacjami pozarządowymi a rodzinami uczniów z niepełnosprawnościami w zakresie jej realizacji.**

Skuteczne prowadzenie edukacji włączającej wymaga współpracy – która obecnie często jest niewystarczająca – wszystkich uczestników zaangażowanych w ten proces. Zwracano uwagę na fakt, że często niezadowalające jest współdziałanie pomiędzy szkołą a nauczycielami. Niedoceniona jest tu także rola organizacji pozarządowych.

- **Brak wsparcia idei uczenia się przez całe życie.**

Uczelnie wyższe, dzięki dotacjom z Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego, wspierają studentów w procesie edukacyjnym, dostosowując proces dydaktyczny do potrzeb osób z różnymi dysfunkcjami, a w razie konieczności zapewniają wsparcie asystentów. Absolwenci jednego kierunku nie mogą pobierać stypendium na kolejnych. W przypadku osób, których niepełnosprawność powstała lub pogłębiła się i wymogło to konieczność zdobycia nowych kwalifikacji, jest to krzywdzące, zwłaszcza gdy nie pobierali oni żadnych świadczeń na pierwszym kierunku. Niestety słuchaczom studiów podyplomowych, które mają dostosować posiadane kompetencje do potrzeb rynku pracy, nie jest oferowane żadne wsparcie. Z funduszy dotacyjnych nie można prowadzić inwestycji na osiedlach studenckich, z tego powodu uczelnie niechętnie przystosowują infrastrukturę mieszkalną do potrzeb studentów z niepełnosprawnościami.

- **Brak systemu przejścia pomiędzy szkołą a rynkiem pracy.**

Brakuje rozwiązań systemowych dotyczących wejścia niepełnosprawnych absolwentów na rynek pracy. Promowane są formy aktywizacji zinstytucjonalizowanej, takie jak Warsztaty Terapii Zajęciowej czy Zakłady Aktywności Zawodowej. Niezadowalająco funkcjonuje doradztwo zawodowe i badania kompetencji uczniów w zakresie predyspozycji zawodowych. W efekcie większość osób z niepełnosprawnościami nie znajduje zatrudnienia na otwartym rynku pracy lub podejmuje pracę w stereotypowych i nisko płatnych zawodach.

Dodatkowo wśród pojawiających się problemów wskazywano małą liczbę nauczycieli z niepełnosprawnościami i dyskryminujące traktowanie niepełnosprawnych rodziców pełnosprawnych dzieci. Pojawiały się też głosy wskazujące na problem związany z dyskryminacją uczniów z niepełnosprawnościami przez pozostałych wychowanków. Sygnalizowano także przypadki przemocy.

Edukacja – rekomendacje rozwiązań

Na podstawie przedstawionych przez Regionalnych Rzeczników raportów można sformułować następujące propozycje rozwiązań w zakresie pełniejszego wdrożenia edukacji włączającej w Polsce:

- **Kampanie społeczne promujące ideę edukacji włączającej zarówno wśród nauczycieli, jak i rodziców dzieci pełnosprawnych i z niepełnosprawnościami.**

Idea edukacji włączającej wciąż jest mało znana. Istnieje potrzeba podnoszenia świadomości, czym jest i jakie korzyści przynosi. Kampanie promujące takie rozwiązanie powinny być kierowane do ogółu społeczeństwa, w szczególności zaś do nauczycieli i rodziców wszystkich dzieci.

- **Prowadzenie działań mających na celu podnoszenie kompetencji nauczycieli i kadry wspierającej.**

Działania związane z podnoszeniem wiedzy na temat edukacji włączającej powinny być prowadzone już na etapie studiów pedagogicznych. Optymalnym rozwiązaniem byłoby nauczanie takiego przedmiotu jako obowiązkowego w programie kształcenia. Nauczyciele, którzy chcą podnieść swoją wiedzę i kompetencje związane z pracą z uczniem z niepełnosprawnością, powinni mieć taką możliwość za darmo lub po przystępnej cenie.

- **Likwidacja barier architektonicznych w placówkach edukacyjnych i wyposażenie szkół w infrastrukturę umożliwiającą prowadzenie edukacji włączającej.**

Edukacja włączająca nie może być skutecznie realizowana, jeśli w szkołach są różnego typu bariery. Istnieje potrzeba dostosowania placówek edukacyjnych, likwidacji barier na zewnątrz i wewnątrz budynku, w tym dostosowania toalet. Szkoły powinny być wyposażone w odpowiednie materiały dydaktyczne i sprzęt wspomagający (komputery z oprogramowaniem, pętle indukcyjne, tablice multimedialne).

- **Wypracowanie systemu przejścia pomiędzy szkołą a rynkiem pracy.**

Należy wypracować mechanizmy i system wsparcia, który umożliwi przejście pomiędzy szkołą a zatrudnieniem na otwartym rynku pracy. W tym celu należy usprawnić funkcjonowanie doradztwa zawodowego w szkołach. Istnieje także potrzeba kształcenia szkolnych doradców zawodowych w zakresie możliwości podejmowania pracy przez osoby z niepełnosprawnościami, aby zapobiec zjawisku stereotypowego wskazywania zawodów i niedoceniań możliwości tkwiących w konkretnych osobach. Dobrze dobrany profil

edukacji może przyczynić się do znalezienia satysfakcjonującej pracy w przyszłości i zapobiec wykluczeniu społecznemu osób z niepełnosprawnościami.

Edukacja – wnioski i rekomendacje regionalne

Podobnie jak w przypadku dostępności, także w przypadku edukacji znaczna część rekomendacji Rzeczników ma charakter systemowy i trudno mówić o ich lokalnej specyfice.

BIAŁYSTOK

Uczestnicy i uczestniczki konsultacji obserwują niski poziom realizacji edukacji włączającej w szkołach. Do czynników stojących na przeszkodzie do pełnego wdrożenia jej założeń zaliczają:

- Niezadawalający stopień przygotowania nauczycieli i nauczycielek do pracy z uczniami z niepełnosprawnościami i ich rodzinami.
- Małe zaangażowanie rodzin uczniów z niepełnosprawnościami w proces edukacji.
- Brak skoordynowanej współpracy między szkołami, kuratorium, organizacjami pozarządowymi a rodzinami uczniów z niepełnosprawnościami w zakresie jej realizacji.
- Zbyt liczne klasy.
- Brak mechanizmów i instrumentów egzekwujących odpowiednią realizację edukacji włączającej oraz zaangażowania w nią kluczowych podmiotów (rodzice, nauczyciele).
- Brak promocji edukacji włączającej oraz powszechnego komunikowania społeczeństwu jej idei.

REKOMENDACJE

- Programy uwzględniające edukację i podnoszenie świadomości rodziców, zaangażowanie rodziców w proces kształcenia dziecka z niepełnosprawnością.
- Opracowanie narzędzi stymulujących zaangażowanie rodzin w edukację ucznia z niepełnosprawnością – w formie np. kontraktów zakładających udział w adekwatnej ścieżce edukacyjnej.
- Wielokierunkowy przepływ informacji o możliwym wsparciu, regulacjach prawnych, zadaniach realizowanych przez samorząd i organizacje pozarządowe, skoordynowany przez gminne centra informacji nt. niepełnosprawności.
- Organizowanie przez szkoły treningów, grup wsparcia, indywidualnego wsparcia uczniów i ich rodzin – m.in. psychologicznego, informacyjnego, prawnego, życiowego.
- Odpowiednie przygotowanie nauczycieli i nauczycielek pod względem wiedzy i postaw.

- Opracowanie i wdrożenie standardu edukacji – przewidującego obecność uczniów z niepełnosprawnościami w klasach, np. w odniesieniu do liczebności klas i innych warunków pracy nauczycieli i nauczycielek – ułatwiającego indywidualną pracę z uczniami; zapewnienie bezpieczeństwa uczniów i ochrony przed dyskryminacją.
- Wdrożenie ustawicznego kształcenia nauczycieli i nauczycielek także w zakresie edukacji włączającej.
- Opracowanie programu wsparcia uczniów z niepełnosprawnościami w zakresie kształcenia ku samodzielności, także w dorosłym życiu.

ŁÓDŹ

Przyjęcie dziecka z niepełnosprawnością do ogólnodostępnej szkoły często wymaga dużej determinacji rodziców.

Szkoły wciąż nie są w stanie w dostatecznym stopniu zapewnić opieki specjalistów posiadających odpowiednie kompetencje. Bardzo mało jest nauczycieli z niepełnosprawnościami.

Inne zgłaszane problemy to:

- Brak akceptacji idei włączania uczniów z niepełnosprawnościami wśród części nauczycieli i rodziców dzieci pełnosprawnych.
- Brak szeroko rozumianej infrastruktury (budynki, sprzęt specjalistyczny, pomoce dydaktyczne) dostosowanej do potrzeb uczniów z niepełnosprawnościami.

Sytuacja wygląda lepiej na uczelniach wyższych. Oferowane są dotacje dla niepełnosprawnych studentów, ale tylko na pierwszym kierunku studiów. Nie ma żadnej pomocy dla słuchaczy studiów podyplomowych.

Brakuje rozwiązań systemowych odnośnie do osób, które wyszły z systemu edukacji i nie trafiają do WTZ ani ZAZ.

REKOMENDACJE

- Należy umożliwić rodzicom i dzieciom wybór odpowiedniej ścieżki edukacyjnej i zawsze kierować się przy tym dobrem ucznia.
- Nie należy obniżać wymagań wobec uczniów z niepełnosprawnościami tylko dlatego, że szkoła nie ma środków na zatrudnienie personelu o odpowiednich kwalifikacjach i w odpowiednim wymiarze czasu.
- Środki finansowe na kształcenie uczniów z niepełnosprawnościami należy oddać do dyspozycji samorządów, a one powinny skierować je do szkół. Pozwoli to na efektywne wykorzystanie pieniędzy.

- W przypadku szkolnictwa wyższego należy zapewnić wsparcie także słuchaczom studiów podyplomowych oraz świadczenia pieniężne w przypadku nauki na kolejnym kierunku studiów, jeżeli student nie pobierał świadczeń z funduszu pomocy materialnej na pierwszym. Uczelnie powinny dostać dodatkowe środki na inwestycje na osiedlach akademickich.

BYDGOSZCZ

Zidentyfikowano następujące problemy:

- Niewystarczająca liczba nauczycieli wspomagających.
- Trudności związane z organizacją dowozu niepełnosprawnych uczniów do szkoły.

REKOMENDACJE

- Systemowe rozwiązanie kwestii związanej z dowozem niepełnosprawnych uczniów do szkoły.
- Zwiększenie liczby nauczycieli wspomagających i asystentów w szkołach.

OPOLE

Zauważono, że edukacja włączająca może prowadzić do bardzo pozytywnych zmian w zakresie szans osób z niepełnosprawnościami, należy zatem promować taki system kształcenia. Zwrócono jednak uwagę na fakt, że zarówno nauczyciele, jak i rodzice mają bardzo niską wiedzę na ten temat. Rodzice dzieci z niepełnosprawnościami czasami nie posyłają ich do szkoły powszechnej – z obawy, że sobie tam nie poradzą.

REKOMENDACJE

- Prowadzenie akcji informacyjno-edukacyjnych promujących edukację włączającą zarówno wśród rodziców niepełnosprawnych, jak i pełnosprawnych dzieci.

POZNAŃ

Negatywnie oceniono kwestię organizacji nauki w szkołach integracyjnych. Umieszczenie w jednej klasie kilkorga lub więcej dzieci z różnego rodzaju niepełnosprawnościami, o różnym stopniu ograniczeń, nie tylko powoduje dezorganizację pracy na lekcji, lecz, paradoksalnie, przyczyniają się do izolacji tej grupy od pozostałych rówieśników.

Zwrócono także uwagę na obawy i niską świadomość potrzeb oraz umiejętnego odpowiadania na nie wśród nauczycieli w szkołach ogólnodostępnych (tzw. szkołach masowych). Informowano także o braku akceptacji i zrozumienia wśród rówieśników pełnosprawnych, a niekiedy także wśród ich rodziców. Ze szczególnym odrzuceniem

w grupie rówieśniczej spotykają się niepełnosprawni uczniowie w gimnazjum.

Ogromnie niepokojącą jest informacja o przemocy w szkołach specjalnych i ośrodkach szkolno-wychowawczych, do których trafiają nie tylko uczniowie z niepełnosprawnościami, ale także chorujący neurologicznie, psychicznie bądź niedostosowani społecznie.

Niepełnosprawni uczestnicy konsultacji wskazywali także na niedostosowane do ich potrzeb metody i programy nauczania. W efekcie kilkoro z nich nie radziło sobie z przedmiotami ścisłymi.

Ponadto wyraźnie podkreślano brak wsparcia psychologicznego dla uczniów z niepełnosprawnościami, którzy mieli trudności w odnalezieniu się w środowisku szkolnym, a także brak doradztwa zawodowego.

Zauważono także brak współpracy szkoły ze środowiskiem domowym.

Inne wymieniane bariery w dostępie do edukacji to niedostosowanie architektoniczne oraz lokalizacja szkół z dala od przystanków komunikacji miejskiej.

Na poziomie szkolnictwa wyższego sytuacja studentów z niepełnosprawnościami oceniana jest pozytywnie w przypadku uniwersytetów i szkół humanistycznych. Niestety w uczelniach o profilu technicznym bądź artystycznym studenci z niepełnosprawnościami wciąż napotykają na niezrozumienie i niechęć ze strony nauczycieli akademickich.

REKOMENDACJE

- Rezygnacja ze szkół integracyjnych na rzecz ogólnodostępnych, umożliwiających pełne włączenie ucznia z niepełnosprawnością w życie klasy i szkoły.
- Lepsze przygotowanie nauczycieli do prowadzenia edukacji włączającej.
- Likwidacja barier architektonicznych w szkołach.
- Zmiany systemu przyznawania subwencji oświatowej, tak by wsparcie finansowe niezbędne do stwarzania warunków uczniowi z niepełnosprawnościami trafiło bezpośrednio do szkół, a nie do samorządów, jak ma to miejsce obecnie. Rozwiązaniem jest także wzmocnienie kontroli nad sposobem wydatkowania subwencji oświatowej przez samorządy.
- Stworzenie mechanizmów prewencji i właściwego reagowania na zjawisko przemocy wobec uczniów z niepełnosprawnościami w szkołach wszelkiego typu.
- Inicjowanie intensywniejszej współpracy szkoły z środowiskiem domowym ucznia.
- Inicjowanie wydarzeń integrujących uczniów pełnosprawnych z niepełnosprawnymi oraz ich rodziców (np. zielone szkoły z udziałem uczniów

i rodziców).

RZESZÓW

Uczestnicy pozytywnie oceniają funkcjonujące szkoły i klasy integracyjne – jako miejsca realizujące postawione im cele. Jednocześnie zwracają uwagę, że wiele zależy od nauczycieli i atmosfery w placówce.

Odnośnie do edukacji włączającej – zdania były podzielone, na ile każda szkoła powinna być przygotowana na przyjęcie ucznia z niepełnosprawnością.

Szkoły specjalne to temat na osobną dyskusję, uczestnicy przyznali, że takie placówki są niezbędne, lecz ich funkcjonowanie wymaga gruntownej reformy i modernizacji.

Na poziomie szkolnictwa wyższego sytuacja osób z niepełnosprawnościami oceniana jest pozytywnie.

REKOMENDACJE

- Uczestnicy podkreślali potrzebę zwiększenia działań informacyjnych wśród uczniów pełnosprawnych oraz ich rodziców, zwracali uwagę na konieczność podnoszenia kompetencji i wyposażenie nauczycieli w odpowiednią wiedzę oraz narzędzia (metodyka pracy, programy nauczania).
- Umożliwienie osobom z niepełnosprawnościami nauki w wybranej placówce otwartej łączy się także z dostępem do informacji i fachowej porady dla rodziców takich dzieci.

WARSZAWA

Uczestnicy konsultacji nie w pełni rozumieli istotę edukacji włączającej, traktując ją jako synonim edukacji integracyjnej. Zwracano uwagę na fakt, że edukacja dziecka z niepełnosprawnością wymaga dużej determinacji ze strony rodzica. Zauważono, że w szkołach często brakuje woli zastosowania racjonalnych usprawnień i dostosowania sposobu kształcenia do indywidualnych potrzeb ucznia, co powoduje wykluczenie z włączającego systemu kształcenia i często skazuje na edukację specjalną. Szkoły specjalne zostały wskazane jako wymagające reform, ponieważ często zaniżają możliwości uczniów i traktują ich stereotypowo.

Zwrócono uwagę na poprawiającą się sytuację na uczelniach wyższych. Jednocześnie wskazano przykłady, że także w tym zakresie jest jeszcze dużo obszarów do poprawienia, np. bariery architektoniczne, brak pętli indukcyjnych, niewystarczające wsparcie

asystenckie.

Jako osobny temat wskazano problemy związane z dyskryminującym traktowaniem niepełnosprawnych rodziców pełnosprawnych uczniów.

REKOMENDACJE

- Zwiększenie wiedzy i świadomości na temat tego, czym jest edukacja włączająca (edukacja nauczycieli, rodziców).
- Wprowadzenie systemowego nacisku na stosowanie racjonalnych usprawnień w szkołach (między innymi w zakresie dostosowania pomocy dydaktycznych).
- Likwidacja barier architektonicznych w szkołach wszystkich szczebli.

WROCŁAW

Zwrócono uwagę na kwestię stereotypowego przydzielania osób z niepełnosprawnościami do zawodowych szkół specjalnych, np. osoby niewidome kształcą się na masażystów. Wskazano, że brakuje kadry nauczycielskiej, która umiałaby odpowiadać na potrzeby osób z niepełnosprawnościami, np. w zakresie nauczania osób słabosłyszących języka obcego.

Na Dolnym Śląsku także zwrócono uwagę na fakt, że osoby z niepełnosprawnościami, które chcą iść na studia podyplomowe, nie mogą liczyć na żadne wsparcie.

REKOMENDACJE

- Włączenie studiów podyplomowych w system dofinansowań.
- Kampanie społeczne promujące edukację osób z niepełnosprawnościami w różnych kierunkach zawodowych.
- Współpraca z mediami w zakresie zmiany stereotypów dotyczących osób z niepełnosprawnościami i ich możliwości.

Rynek pracy

W Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych przyjęto, że państwa powinny uznać prawo osób niepełnosprawnych do pracy, na zasadzie równości z innymi osobami. Obejmuje ono możliwość zarabiania na życie poprzez pracę swobodnie wybraną lub przyjętą na rynku pracy oraz w otwartym, dostępnym i integracyjnym środowisku. Postanowienia te dotyczą także osób, które stały się niepełnosprawne w okresie zatrudnienia. Obowiązkiem państwa jest zakaz dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność w odniesieniu do wszelkich kwestii dotyczących wszystkich form zatrudnienia, ochrona praw osób niepełnosprawnych, na zasadzie równości z innymi osobami, a także zapewnienie sprawiedliwych i korzystnych

warunków pracy. Ponadto osoby z niepełnosprawnościami powinny mieć dostęp do ogólnych programów poradnictwa specjalistycznego i zawodowego, usług pośrednictwa pracy oraz szkolenia zawodowego i kształcenia ustawicznego, a państwo powinno wspierać ich rozwój zawodowy i przedsiębiorczość.

Raporty z monitoringu Konwencji, w tym w szczególności Społeczny Raport Alternatywny, zwracają uwagę między innymi na następujące problemy we wdrażaniu tego artykułu⁸:

- Wskaźnik zatrudnienia osób z niepełnosprawnościami w Polsce należy do jednego z najniższych w Europie.
- Rozwiązania w dziedzinie zatrudnienia nie są skorelowane z rozwiązaniami w dziedzinie edukacji, zdrowia i zabezpieczenia społecznego. Na niski poziom zatrudnienia osób z niepełnosprawnościami wpływ mają również: niska dostępność instrumentów rynku pracy (np. niedostosowane szkolenia), niedostępność ofert pracy, ciągle obecne bariery architektoniczne, komunikacyjne (w alternatywnych sposobach porozumiewania się), niska dostępność transportu publicznego.

Praca osób z niepełnosprawnościami jest regulowana przede wszystkim Ustawą o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych i wyodrębniona poza Kodeks Pracy, co sprzyja segregacji tych osób.

- Większość polskich pracodawców nie zatrudnia osób z niepełnosprawnościami.
- 1/3 niepełnosprawnych pracowników jest zatrudniona na chronionym rynku pracy.

Rynek pracy – wnioski z przeprowadzonych konsultacji i paneli eksperckich

Analiza obecnej polityki i rozwiązań w obszarze pracy i zatrudnienia wskazała na dużą liczbę problemów, które utrudniają osobom z niepełnosprawnościami pracę na zasadzie równości z innymi osobami. Główne spośród zidentyfikowanych problemów i barier to:

➤ Nadużycia w Zakładach Pracy Chronionej.

Wyniki prowadzonych konsultacji pokazały bardzo negatywną ocenę funkcjonowania Zakładów Pracy Chronionej – wskazano, że nie stwarzają one warunków do pracy, a często wykorzystują osoby z niepełnosprawnościami. Przywoływane były przypadki osób, które nie musiały chodzić do pracy, tylko podpisywać listę obecności, w zamian za co otrzymywały symboliczne wynagrodzenie. Zdarzały się sytuacje wypłaty wynagrodzenia w kosmetykach i innych środkach trwałych.

⁸ Społeczny Raport Alternatywny z realizacji Konwencji ONZ o prawach osób z niepełnosprawnościami w Polsce, www.konwencja.org (dostęp: 08.02.2016 r.).

Z drugiej strony sygnalizowano przypadki, w których osoby wykonywały pracę niewspółmierną do możliwości i rodzaju niepełnosprawności, np. w godzinach nocnych, dźwiganie ciężarów przez osoby z urazem kręgosłupa.

➤ **Mało skuteczne i niedostosowane do potrzeb wsparcie w poszukiwaniu zatrudnienia.**

Powiatowe Urzędy Pracy nie są traktowane przez osoby z niepełnosprawnościami jako miejsce, gdzie można uzyskać wsparcie w poszukiwaniu zatrudnienia. Wiele osób nie rejestruje się zatem jako bezrobotne, pozbawiając się tym samym możliwości jakiegokolwiek wsparcia systemowego w poszukiwaniu pracy. Bariery jest, że osoby posiadające rentę mogą zarejestrować się jedynie jako poszukujące pracy, co wyklucza z korzystania z części instrumentów wsparcia.

W raportach sporządzonych przez Regionalnych Rzeczników po przeprowadzonych konsultacjach często pojawiały się wątki związane z potrzebą wprowadzenia trenera pracy jako rozwiązania systemowego.

Wskazywano na pozytywną rolę organizacji pozarządowych, które w ramach prowadzonych projektów oferują wsparcie w poszukiwaniu zatrudnienia. Niestety ma ono charakter czasowy i wygasa wraz z zakończeniem finansowania projektowego. Znacznie zmniejsza to jego trwałość.

➤ **Niedopasowanie ofert pracy do faktycznych kompetencji i kwalifikacji wielu osób z niepełnosprawnościami.**

W raportach przedstawionych przez Rzeczników wielokrotnie powracał wątek niedopasowania ofert pracy do faktycznych kompetencji i kwalifikacji. Niepełnosprawni pracownicy poszukiwani są najczęściej do prostych prac, takich jak ochrona czy serwis sprząający. Trudno jest znaleźć pracę na stanowiskach wyższych, lepiej płatnych i wymagających specjalistycznych kompetencji.

➤ **Upředzenia pracodawców i lekarzy medycyny pracy.**

Dużą barierę w wejściu na rynek pracy stanowią obawy i upředzenia panujące wśród pracodawców odnośnie do pracowników z niepełnosprawnościami oraz jakości ich pracy. W konsekwencji wiele osób boi się zatrudnienia niepełnosprawnego pracownika. Dodatkowo problem stanowią wciąż częste upředzenia u lekarzy medycyny pracy, którzy nie wydają zgody na podjęcie zatrudnienia, mimo braku faktycznych przeciwwskazań, wykluczając tym samym osobę z niepełnosprawnością z rynku pracy.

➤ **Lęk przed podjęciem zatrudnienia, związany z obawą przed utratą świadczeń.**

Definicje stosowane w orzeczeniach o niepełnosprawności – „niezdolny do pracy” lub „niezdolny do pracy i samodzielnej egzystencji” – prowadzą do sytuacji, w której osoby z niepełnosprawnościami boją się podjąć zatrudnienie. Do tego dochodzi zjawisko tzw. pułapki rentowej – osoby z niepełnosprawnościami otwarcie przyznają, że boją się podejmować pracę w obawie przed utratą świadczeń lub zmianą stopnia orzeczenia bądź jego całkowitym odebraniem przez komisję orzekającą o niepełnosprawności.

Inne problemy wskazane przez uczestników konsultacji regionalnych to: trudności związane z dojazdem do pracy, brak ofert pracy na lokalnym rynku, trudna sytuacja osób z lekkim stopniem niepełnosprawności.

Zwrócono także uwagę na szczególnie uciążliwą sytuację niepełnosprawnych mieszkańców wsi. Na wsiach prawie nie funkcjonuje transport publiczny, a dojazd do miast oddalonych od miejsca zamieszkania jest ogromnie utrudniony dla osób z niepełnosprawnościami.

Rynek pracy – rekomendacje rozwiązań

Na podstawie przeprowadzonych konsultacji i paneli z ekspertami zidentyfikowano następujące propozycje rozwiązań:

➤ **Większa i bardziej skuteczna kontrola Zakładów Pracy Chronionej.**

Z racji na wskazywane nadużycia w Zakładach Pracy Chronionej w różnych regionach kraju rekomendowano, by wzmocnić kontrolę przestrzegania praw pracowniczych w tych placówkach. Jednocześnie warto prowadzić działania zachęcające osoby z niepełnosprawnościami do zgłaszania nadużyć.

Pojawiały się sugestie, że oderwanie dofinansowania od pracodawcy i kierowanie wsparcia bezpośrednio do niepełnosprawnego pracownika mogłoby zmniejszyć skalę nadużyć. Konsekwencje takich kroków są jednak trudne do oszacowania.

➤ **Wypracowanie skutecznego systemu wsparcia osób z niepełnosprawnościami w wejściu na otwarty rynek pracy.**

Obecnie funkcjonujący system wsparcia w poszukiwaniu zatrudnienia nie spełnia swojej roli. Istnieje potrzeba wypracowania systemu, w którym aktywniejsza będzie współpraca z organizacjami pozarządowymi, a pracodawcy będą traktowani jako stały partner prowadzonych działań aktywizacyjnych. Należy dążyć do systemowego włączenia wsparcia –

zaangażowania trenera pracy i zapewnienia możliwości skorzystania z kursów i szkoleń także osobom, które aktualnie posiadają zatrudnienie.

➤ **Podnoszenie świadomości pracodawców i lekarzy medycyny pracy.**

Podniesienie poziomu aktywności zawodowej osób z niepełnosprawnościami i faktyczne otwarcie rynku pracy na tę grupę nie nastąpi bez zmiany postaw pracodawców i lekarzy medycyny pracy. Konieczne są działania mające na celu zwiększenie wiedzy i świadomości w zakresie możliwości osób z niepełnosprawnościami i pokazujące różnorodność tej grupy. Mogą one być realizowane zarówno poprzez kampanie społeczne, jak i różnego rodzaju kursy i szkolenia.

Rynek pracy – wnioski i rekomendacje regionalne

Poniżej przedstawiono wnioski i rekomendacje płynące z przeprowadzonych konsultacji regionalnych. W tym przypadku, w jeszcze większym stopniu niż w przypadku pozostałych dwóch omawianych artykułów Konwencji, rekomendowane zmiany miały charakter systemowy, a uwarunkowania lokalne są trudne do wychwycenia:

BIAŁYSTOK

Spostrzeżenia uczestników konsultacji w obszarze rynku pracy i niepełnosprawności dotyczyły:

- Niskiego poziomu uczestnictwa osób z niepełnosprawnościami w konkursach na stanowiska w administracji publicznej.
- Niedostosowania ofert pracy kierowanych do osób z niepełnosprawnościami.
- Nieadekwatnego kształcenia i przygotowania zawodowego osób z niepełnosprawnościami do potrzeb lokalnego rynku pracy – brak systemowego wsparcia osób z niepełnosprawnościami w wyborze ścieżki kształcenia i zawodu.
- Pozorności aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnościami przez urzędy pracy – brak nastawienia na indywidualną skuteczność.
- Bardzo niskiej świadomości lekarzy medycyny pracy na temat funkcjonowania osób z niepełnosprawnościami – działanie według schematów, stereotypów.
- Przepisów wymuszających zbyt wielką formalizację i biurokratyzację procesu zatrudniania, połączonych z pozornością ich egzekwowania po fakcie zatrudnienia pracownika (kontrola PIP).

REKOMENDACJE

- Programy kształcenia ustawicznego w zakresie zatrudniania osób z niepełnosprawnościami, kierowane do urzędników, lekarzy medycyny pracy.
- Zracjonalizowanie wymogów formalnych stawianych pracodawcom zatrudniającym osoby z niepełnosprawnościami.
- Włączenie przedsiębiorców jako stałych partnerów w planowanie działań na rzecz zatrudniania osób z niepełnosprawnościami.
- Podnoszenie świadomości pracowników w zakresie współpracy z zatrudnionymi osobami z niepełnosprawnościami.
- Aktywniejsze współdziałanie samorządu z organizacjami pozarządowymi (organizacja targów pracy, nagradzanie pracodawców działających na rzecz rozwoju zatrudnionych osób z niepełnosprawnościami).

ŁÓDŹ

Uczestnicy zgłaszali następujące problemy:

- Mało miejsc pracy na otwartym rynku zatrudnienia.
- Praca na nisko płatnych, stereotypowych stanowiskach – serwis sprzątający i ochrona.
- Osoby z niepełnosprawnościami podejmują pracę niezgodnie z posiadanymi kompetencjami i wykształceniem.
- Brak wsparcia w podnoszeniu kompetencji dla niepełnosprawnych pracowników.
- Osoby mające prawo do świadczenia rentowego traktują pracę jako dodatkowe źródło dochodu i godzą się na niskie stawki, za które osoby bez renty nie są w stanie utrzymać się.

REKOMENDACJE

- Zgodnie z Konwencją ONZ – powinno się dążyć do jak największego stopnia zatrudnienia osób z niepełnosprawnościami na otwartym rynku pracy.
- Należy zmienić rozwiązania prawne odnośnie do funkcjonowania zatrudnienia wspomaganego. Większe wsparcie powinno być kierowane na działania aktywizujące pracowników z niepełnosprawnościami, a nie na wspieranie ich pracodawców. Zmiany legislacyjne powinny umożliwić dostęp do wsparcia przy szkoleniach, zmianie pracy – także dla osób niezarejestrowanych w Powiatowych Urzędach Pracy.

BYDGOSZCZ

Zwrócono uwagę na następujące problemy:

- Niedostosowane miejsca pracy.
- Mało miejsc pracy w administracji publicznej.
- Stereotypowe myślenie pracodawców, skazujące osoby z niepełnosprawnościami na pracę na niewymagających kwalifikacji stanowiskach.

REKOMENDACJE

- Szkolenia zwiększające świadomość pracodawców w zakresie możliwości osób z niepełnosprawnościami.

OPOLE

Wskazano następujące bariery aktywności zawodowej:

- Niska skuteczność polityki zatrudnieniowej państwa – brak systemowego i zindywidualizowanego wsparcia w aktywizacji osób z niepełnosprawnościami.
- Duże problemy ze znalezieniem pracy przez osoby z lekkim stopniem niepełnosprawności.
- Nadużywanie przez pracodawców możliwości wykorzystania dofinansowania.

REKOMENDACJE

- Większa kontrola pracodawców, którzy otrzymują dofinansowanie na zatrudnienie osób z niepełnosprawnościami.
- Wprowadzenie zmian o charakterze systemowym – przekazywanie środków z Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych bezpośrednio osobom z niepełnosprawnościami, a nie pracodawcom.

POZNAŃ

Uczestnicy konsultacji negatywnie ocenili politykę państwa na rzecz aktywizacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych. Podano następujące przyczyny:

- Wsparcie finansowe kierowane głównie do pracodawców tylko w nieznacznej mierze przyczynia się do poprawy sytuacji osób z ograniczeniami na rynku pracy.
- Bardzo negatywna ocena działalności Zakładów Pracy Chronionej, które nie tworzą warunków do rozwoju zawodowego, a często wykorzystują niepełnosprawnych pracowników.
- Obawa o utratę lub zmianę wysokości świadczeń powstrzymuje część osób

z niepełnosprawnościami przed aktywnością zawodową.

- Niska wiedza lekarzy medycyny pracy i pracodawców.
- Stereotypowe myślenie panujące wśród pracowników pełnosprawnych, którzy obawiają się, że będą musieli w ramach swojej pracy poprawiać błędy po pracowniku z niepełnosprawnościami lub że osoby te będą faworyzowane.
- Zbyt skomplikowane procedury pozyskania dofinansowań z PFRON, które odstraszały pracodawców.
- Trudności w dotarciu do pracy, potrzeba wsparcia asystenckiego lub trenera pracy.

Wskazano na pozytywną rolę organizacji pozarządowych, które oferują różnego typu kursy i szkolenia. Problemem jest jednak, że wsparcie to osadzone jest w projektach, przez co ma charakter czasowy.

REKOMENDACJE

- Zwiększenie działań podnoszących wiedzę i świadomość wśród pracodawców, lekarzy medycyny pracy oraz pracowników pełnosprawnych na temat możliwości podejmowania zatrudnienia przez osoby z różnymi niepełnosprawnościami.
- Potrzeba całościowego systemu wsparcia, w którym osoba z niepełnosprawnością może korzystać z pomocy trenera, psychologa etc. dłużej niż podczas projektu.
- Dążenie do zatrudniania osób z niepełnosprawnościami na stanowiskach zgodnych z ich kompetencjami i kwalifikacjami.
- Potrzebny jest kompleksowy system mieszkalnictwa chronionego i wspomaganego. Państwo, zapewniając osobom niepełnosprawnym podstawowe warunki bytowe, niezbędne do funkcjonowania w społeczeństwie, stwarza im pośrednio lepszy start na rynku pracy. Na przykład absolwent z niepełnosprawnością po studiach nie będzie w stanie podjąć pracy, jeśli wcześniej nie znajdzie mieszkania przystosowanego do jego potrzeb.

RZESZÓW

Wskazano liczne przykłady negatywnych doświadczeń z chronionym rynkiem pracy – nadużycia związane z wykorzystywaniem dofinansowań z PFRON. Występują mankamenty związane z funkcjonowaniem Warsztatów Terapii Zajęciowej i Zakładów Aktywności Zawodowej – nie przygotowują one do wejścia na otwarty rynek pracy.

Mało osób z niepełnosprawnościami rejestruje się w Powiatowych Urzędach Pracy.

System dofinansowań PFRON został bardzo negatywnie oceniony – jako czasochłonny,

mało przyjazny i zniechęcający, w szczególności małe firmy, które nie mają doświadczenia w tym temacie.

REKOMENDACJE

- Szkolenia podnoszące świadomość możliwości pracy osób z niepełnosprawnościami – wśród pracodawców i lekarzy medycyny pracy.
- Dostosowanie i usprawnienie narzędzi i form aktywizacji zawodowej – zatrudnienie wspomagane.
- Stosowanie istniejących rozwiązań, m.in. w kwestii funkcjonowania WTZ i ZAZ.
- Dążenie do niwelowania tzw. pułapki świadczeniowej.

WARSZAWA

Wskazano następujące bariery:

- Trudności w znalezieniu zatrudnienia na otwartym rynku pracy.
- Proponowane wynagrodzenie z reguły jest równe najniższej pensji krajowej, co w przypadku osób nieposiadających renty jest kwotą niepozwalającą na wyjście z biedy.
- Liczne przykłady łamania prawa przez Zakłady Pracy Chronionej – pozorne zatrudnienie, wypłata wynagrodzenia w formie rzeczowej (pasta do zębów, perfumy).
- Stereotypowe postrzeganie przez pracodawców możliwości osób z niepełnosprawnościami, trudności w znalezieniu pracy na specjalistycznych stanowiskach – mimo posiadania wysokich kompetencji.
- Pozorność działań aktywizacyjnych prowadzonych przez Powiatowy Urząd Pracy, trudności w uzyskaniu wsparcia w poszukiwaniu zatrudnienia.
- Projektowy charakter wsparcia, powodujący jego ograniczenie w czasie.

REKOMENDACJE

- Stworzenie programów promujących zatrudnienie na otwartym rynku pracy.
- Intensyfikacja działań edukacyjnych skierowanych do pracodawców.
- Wzmocnienie kontroli Zakładów Pracy Chronionej i prowadzenie działań mających na celu zachęcanie osób z niepełnosprawnościami do zgłaszania nieprawidłowości i nadużyć.

WROCŁAW

Wskazano następujące bariery:

- Powiatowe Urzędy Pracy przekazują informacje dotyczące niepełnosprawności zarejestrowanych osób, mimo że są to dane wrażliwe.
- Osoby posiadające świadczenia rentowe nie mogą zarejestrować się w urzędzie pracy jako bezrobotne, tylko jako poszukujące pracy, co wyklucza je z części wsparcia.

REKOMENDACJE

- Weryfikacja wspierania osób z niepełnosprawnościami przez Powiatowe Urzędy Pracy.
- Osoby z niepełnosprawnościami posiadające prawo do renty powinny móc dalej korzystać ze wsparcia w aktywizacji zawodowej, oferowanego przez PUP.

Podsumowanie

Wyniki konsultacji prowadzonych przez Regionalnych Rzeczników pokazały, że Polska ma przed sobą długą drogę do pełnego przestrzegania praw osób z niepełnosprawnościami, wynikających z polskich i międzynarodowych przepisów. Sytuacja osób z niepełnosprawnościami w omawianych obszarach wciąż stawia tę grupę w sytuacji ciągłego zagrożenia dyskryminacją i wykluczeniem. Sama ratyfikacja Konwencji pociągnęła za sobą zmiany związane ze sposobem myślenia o osobach niepełnosprawnych – w centrum uwagi stawiając bariery, na które napotykają, i wskazując kluczową rolę państwa w ich zniwelowaniu.

Widoczne są jednak pozytywne tendencje zmian. Stopniowo likwidowane są różnego typu bariery infrastrukturalne i w dostępie do informacji. Często widoczna jest niestety pozorność stosowanych rozwiązań – nie wykorzystują one zasady uniwersalnego projektowania lub likwidują tylko niektóre bariery.

Dużo do zrobienia jest także w obszarze wdrażania postanowień dotyczących edukacji włączającej. Mała wiedza o celu takiego podejścia połączona z niepełnymi kompetencjami nauczycieli, niewystarczającą liczbą nauczycieli wspierających i brakiem dostosowanej infrastruktury szkolnej powoduje, że rozwiązanie wciąż nie stanowi głównego nurtu polityki edukacyjnej.

Zatrudnienie osób z niepełnosprawnościami wciąż dalekie jest od stanu, do którego powinniśmy dążyć, zobligowani postanowieniami Konwencji. Chroniony rynek pracy w rzeczywistości często nie chroni przed nadużyciami i wykorzystywaniem, a sam je generuje. Otwarty rynek pracy wciąż jest częściowo zamknięty dla osób z niepełnosprawnościami przez uprzedzenia i stereotypy pracodawców, innych pracowników i lekarzy medycyny pracy. Brakuje także umocowanych systemowo skutecznych form wsparcia w poszukiwaniu pracy. Ważną i pozytywną rolę odgrywają tutaj organizacje pozarządowe, te jednak często działają od projektu do projektu.

Postanowienia Konwencji nie zostaną wdrożone, jeśli o swoje prawa nie będą upominały się same osoby z niepełnosprawnościami. Te zaś muszą być świadome i przekonane, że mają prawo do życia we włączającym społeczeństwie, a takiej wiedzy i świadomości jeszcze brakuje. Prawa często rozumiane są jako uprawnienia i dostęp do konkretnych form wsparcia.

Najważniejszym zadaniem, jakie stoi przed Polską, jest zwiększenie świadomości otoczenia i pokazanie, że równe traktowanie osób z niepełnosprawnościami nie polega na powoływaniu kolejnych instytucji, specjalnych placówek edukacyjnych czy Zakładów Pracy Chronionej, ale na tworzeniu warunków do życia w społeczeństwie bez barier i na równi z innymi obywatelami.